

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Vladimir Trebici, Ion Ghinoiu, *Demografie și etnografie*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986

Tratarea laolaltă, cuprinzătoare și convergentă, a domeniilor demografiei și etnografiei constituie o premieră științifică atât pe plan național cât și mondial. Împrejurarea că prezenta lucrare este elaborată de exponentul cel mai autorizat al demografiei românești (prof. dr. Vl. Trebici) și de către unul din principalii realizatori ai Atlasului etnografic al României (dr. I. Ghinoiu) conferă o cheazășie pentru cei mai exigenți cititori: antropologi, demografi, sociologi, etnologi, istorici, medici etc.

Plin în prezent, școlile sociologice și etnografice românești apela la domeniul demografiei ca la un parametru condiționant al formelor de viață socială și culturală din unitatea teritorială cercetată, ca în monografiile *Nerej* (1939), *Clopotița* (1940), *Drăguș* (1945), *Valea Jiului* (1963), *Țara Birsei* (1972), *Valea Bistriței* (1973), *Bistrița-Năsăud* (1977), *Curbură Carpatică Nordică* (1984) sau *Mărginenii Sibiului* (1985). Pentru întâia oară, deci, literatura de specialitate abordează cele două domenii de pe poziția unei ontologii regionale, domeniiale, convergente, spre folosul gnosologic-explicativ al ambelor discipline și al ramurilor științifice înrudite ori învecinate.

Această circumstanță cu semnificație pentru istoria acestor științe ne obligă să începem cu dezvăluirea principalelor componente ale cuprinsului acestei sinteze interdisciplinare. Din prima parte, ne reține atenția următoarea tematică: 1. tendințe demografice recente; 2. tranziția demografică a populației României (noțiuni și concepte; aspecte generale ale tranziției demografice din țara noastră; iar succesiv, tranziția mortalității, a fertilității și a structurii pe vîrste a populației); 3. căsătoria și ciclul de viață familială (evoluția nupțialității în perioada 1900–1984, cu o tratare specială a ultimelor patru decenii), interpretarea nupțialității românești printr-o prismă comparativă internațională, precum și laturile esențiale ale ciclului de viață familială; 4. diferențierea în cuprinsul modelului demografic național a unor submodele regionale; 5. o zăbovire semnificativă asupra demografiei populației satelor (evoluția numerică, repartiția după sex și vîrstă, evoluția natalității, a mortalității, nupțialității etc., evoluția numărului populației rurale, precum și rolul migrației sat-oras); 6. o tratare diacronică demografică, sociologică și etnografică a țăranimii României, ca realitate mîlenară în profundă schimbare. Această ultimă parte demografică pune față în față aspectele economice și sociale ale țăranimii, precum și concluziile și perspectivele demografiei României.

Sprijinită pe fundalul demografic și în convergență cu acesta, partea a doua a lucrării abordează problemele etnografiei, sub unghiul următoarelor subteme: 1. o viață de om — măsura timpului social, 2. nașterea (determinantele sociale ale nașterii, controlul social al natalității în comunitățile rurale, semnificații demografice ale actului de atribuire a numelui, medicina populară și prevenirea mortalității infantile), 3. căsătoria și familia (rolul căsătoriei în defnirea familiei și spîței de neam, vîrsta la căsătorie, elemente de interdicție și selecție, instituții premariale, zestrea, relația dintre nupțialitate și calendaristica populară, divorțul), 4. moartea (hotarele existenței umane, sisteme arhaice de evidență a deceselor, raporturi dintre mortalitate și natalitate, dintre mortalitate și nupțialitate, mortalitatea la apusul vieții, refacerea echilibrului familial, semnificativul raport dintre familie și „poprul” său, semnificații străvechi ale „mare-lui drum”, precum, ca și la capitolul precedent, mortalitatea și calendaristica populară), spre a se corela cu semnificațiile etnografice și demografice ale principalelor componente comunitare: casa, satul și cimitirul.

Ambele părți ale lucrării se încheie cu cite o bibliografie cuprinzătoare (românească și comparată).

Prezența etnografiei în sintagma „demografie-etnografie” este rezultatul unei preocupări stăruitoare a demografilor, cu experiență îndelungată în cadrul cercetărilor sociologice complexe, de a-și întregi explicațiile privitoare la propria ontologie regională a demografiei cu datele și interpretările oferite de domeniile vecine de investigație umanistă. Nu mai departe, numeroasele și valoroasele lucrări ale prof. Vl. Trebici dezvăluie fertilizarea apelului gnosologic la ramuri științifice ca: sociologia, statistica, teoria probabilităților, teoria generală a sistemelor, cibernetica, antropologia etc. Dacă pentru analiza aspectelor demografice contemporane s-a dovedit absolut indispensabilă colaborarea sociologiei, economiei etc., explicarea tendințelor de lungă durată a obligat demografia să facă apel la rezultatele etnografiei, antropologiei fizice și culturale, ale istoriei și folcloristicii. Îndeosebi în cercetările românești,

prin această deschidere au luat naștere o seamă de discipline de graniță deosebit de fertile pe plan explicativ: demografia istorică, paleodemografia, etnografia demografică etc. Luând în considerare împrejurarea particulară a populației României, conform căreia până la începutul secolului nostru populația mediului rural reprezenta peste 80% din întregul patrimoniu demografic al țării, disciplina etnografiei demografice a răspuns unor necesități stringente, obiective, pentru a raporta modelele culturale ale țărănimii (inclusiv modelul demografic) cu cele ale lumii orășenești.

Pentru promovarea unor eșșiguri reciproce, semnificative, va trebui, evident, să se adopte cadre teritoriale corespunzătoare unor parametri antropogeografici, istorici, etnografi comuni: regiunea istorico-etnografică, zona etnografică („țara”) etc., conturate și încheiate de-a lungul mai multor secole. Ceea ce ar conduce la elaborarea unor constatări și concluzii reciproce aplicabile, deplin comparabile. Un asemenea context metodologic ar conduce totodată la o analiză a demografiei românești în context european, cu învățăminte practice pentru țara noastră.

Din bogata tratare datorată prof. Vl. Trebici, cel mai aproape de o convergență cu etnografia este aceea referitoare la modelul demografic național și submodelele regionale (p. 113—168). De unde, după opinia autorului, nevoia imperioasă de a face primul pas: abordarea modelului demografic, ca model cultural, ca și a submodelelor diferențiate după caracteristici specifice și esențiale: mediu urban și rural; provincii istorice; categorii sociale; apartenența națională a populațiilor, etc. Cît privește identificarea modelului demografic de origine țărănească, cu variantele sale regionale (regiuni istorico-etnografice), constituie un demers științific esențial pentru explicarea obiectivă a fenomenelor demografice actuale, cît și pentru elaborarea unor estimări cu caracter prospectiv.

Pentru o abordare obiectivă, realistă, a fenomenelor contemporane și de perspectivă, Vl. Trebici (în temeiul propriilor cercetări și ale specialiștilor culturologi contemporani) formează următoarele deschideri: „Comportamentul demografic și modelul demografic intră și ele în paradigma generală a modelului cultural național și a submodelelor culturale și, respectiv, a culturii și subculturilor. În definiția cea mai generală, un comportament demografic reprezintă totalitatea actelor și reacțiilor prin care o persoană răspunde solicitărilor de ordin fizic sau social ale lumii externe în ceea ce privește evenimentele vitale sau demografice, în primul rînd nașterea, moartea, căsătoria și divorțul, migrația. Desigur, sfera evenimentelor demografice poate fi lărgită” (p. 117).

La capătul capitolului referitor la demografia populației satelor (p. 122—166), nu mai puțin interesant și revelator pentru cercetătorul etnograf, autorul dezvoltă, într-o strînsă viziune dialectică, evoluția numărului populației rurale și rolul migrației sat-orăș, cu semnificațiile teoretice și sociale. La data ultimului recensămint, peste patru milioane din persoanele domiciliat la orașe erau născute la sate. Într-o proporție de 27,8% s-au stabilit la orașe în perioada 1950—1964, iar într-o proporție de 48% între anii 1965—1977. „Migrația internă din România, pînă în prezent, are drept flux principal migrația sat-orăș (aproape 80%)”. La această latură trebuie adăugată și o altă de un interes teoretic general: că migrația femeilor deține o pondere mai mare decît aceea a bărbaților (p. 168).

Un pas hotărîtor în direcția convergenței dintre demografie și etnografie o realizează Vl. Trebici în vastul capitol care înfățișează țărănimea României ca realitate milenară în profundă schimbare (p. 169—189). Chiar în contextul transformărilor contemporane, „satul și țărănimea au cîteva trăsături fundamentale comune care le conferă o fizionomie aparte: atestă unitatea și permanența acestei realități pe pămîntul pe care l-a așezat istoria și pe care l-a apărât în decursul timpului. Ceea ce interesează pe demograf ca și pe etnograf cînd se apleacă asupra acestei realități este modelul cultural țărănesc, cu un rol hotărîtor în istoria poporului român, de o mare forță încă în prezent” (p. 169).

În partea a doua a lucrării, etnograful I. Ghinoiu surprinde și documentează în mod exemplar corelațiile valorilor demografice cu cele etnografice, îndelungatele temeuri tradiționale care s-au aplicat scurgerii vieții omului, familiilor, comunităților, „țărilor”. Adeseori ne întîmpină cu constatări tulburătoare: „Fiecare cm își poartă propriul calendar pe chip, în dorința, în modul de a se îmbrăca, de a se comporta în societate etc. Este firesc să fie așa, întrucît societatea este alcătuită din indivizi diferențiați nu numai cultural, ci și biologic, în primul rînd după vîrstă și sex”. Dacă în calendarul popular sînt înscrise obiceiuri care se adresează tuturor vîrstelor și ambelor sexe, au fost „foarte multe obiceiuri și practici tradiționale (care) vizau însă numai anumite categorii de indivizi: copii, tineri, fete, flăcăi, fete „bătrîne”, feciori „tomnatici”, femei căsătorite, femei gravide, bărbați bătrîni, agricultori, crescători de animale, apicultori etc.” (p. 197).

Din bogatele informații și interpretări etnografice aduse de I. Ghinoiu, un rol de frunte îl ocupă cele privitoare la căsătorie și familie: rolul căsătoriei în definirea familiei și spiței de neam (p. 227—233), vîrsta la căsătorie (p. 233—237), interdicții la căsătorie (p. 237—247), selecția maritală (p. 247—251), instituții primaritale, inclusiv însurășitul și înfîrtășitul, cetele de fete și cele de feciori, nedeile „dintre țări”, hora satului (p. 251—267) etc. Un aport cu totul excepțional al dr. I. Ghinoiu — etnografic, antropogeografic, cultural antropologic și mitologic —

constă în analiza semnificațiilor pe care le-au detinut și le dezvoltă pentru fiecare membru al comunității sătești: casa, satul și cimitirul (p. 299—320). Dintre sensurile multiple ale cuvintului casă, autorul se oprește asupra aceleia care încorporează „o semnificație sociodemografică: totalitatea persoanelor care locuiesc împreună constituind o familie”. Această accepție a termenului îi oferă posibilitatea de a urmări „corelația dintre casă, cu înțelesul general de construcție, adăpost și cel de casă, cu înțelesul particular de familie ancorată în fluxul reproducției naturale, de generațiile ascendente (moși și strămoși) și de generațiile descendente (copii, nepoți, strănepoți etc.)” (p. 299—300). O surprindere globală (antropologică, etnologică, mitologică etc.) îl conduce pe dr. I. Ghinoiu la considerarea structurii obiceiurilor privitoare la casă în plan vertical: temelia, uneori pivnița și beciul-odeana, podina, coșul). „Locuința va fi deci divizată în trei orizonturi suprapuse cărora le corespund simbolic: la mijloc generația prezentă la un moment dat, *deasupra* generațiile ascendente, iar *dedesubt* generațiile descendente”. În acest chip autorul obține următoarea imagine a locuinței: „un arbore uriaș a cărui tulpină (familia) face legătura dintre ramuri și rădăcini reprezentând, în primul caz, generațiile care au fost, și în al doilea caz, generațiile care se vor naște”. Expprimând fenomenul complex al continuității antropogeografice, biologice, etnoistorice și etnoculturale, „locuința adăpostea un anumit număr de generații, putând fi locuită citeva sute de ani”, „locuitorii casei se legau spiritual și biologic atât de persoanele ascendente cât și de cele descendente” (p. 300). Pentru toți aceștia „centrul casei tradiționale era vatra focului, iar coloana fumului ce se înălța de aici, axa însăși” (p. 301). Sintetizând rezultatele românești ale unui secol de cercetări etnografice, autorul subliniază existența a numeroasele „exemple care atestă că în universul mitic al locuinței arhaice, familia reprezenta o verigă de legătură între generațiile descendente, a căror rezidență simbolică se confunda cu solul familial, și generațiile ascendente a căror rezidență era fixată, tot simbolic, în partea superioară a casei (grinda, podul, tavanul, căpriorul)” (p. 303).

În continuarea etnologiei și mitologiei casei, tratarea practicilor arhaice de *alegere a locului* pentru întemeierea satelor, a practicilor arhaice pentru *întemeierea satelor* au condus la constatări tot atât de valoroase din punct de vedere etnodemografic și etnosociologic: „satul a fost un element de uimitoare *permanență*, de adăpost și locuire neîntreruptă” (p. 306). De altfel, vechimea fenomenului rural la români este atestată de însăși terminologia așezărilor demonstrată prin rezultatele aceluiași secol de cercetări etnografice, dar și etnolingvistice și etnoistorice: cătun (preroman), sat (latin), cring (vechi slav), vatra (preroman) casei și a satului etc. În sfârșit, un alt aport original al autorului îl constituie demonstrarea similitudinii terminologice, peisagistice, spațiale, a grupării pe spițe de neam și familii etc., în ansamblul satului contemporan, între vatra celor vii (satul) și vatra celor morți (cimitirul), tot atâtea elemente etnodemografice de stabilitate și continuitate antropologică fizică și etnoculturală.

Prima lucrare convergentă privind demografia și etnografia poporului nostru constituie, implicit, o deschidere socială și morală pe linia consolidării vieții de familie și a vieții comunitare.

Prof. dr. Nicolae Dunăre

Alexandru Popescu, *Tradiții de muncă românești*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986

Cum rezultă din observarea largului evantai de publicații etnologice recente, s-a conturat un însemnat grup de tineri specialiști care au ridicat nivelul modern de tratare a fenomenelor etnoculturale și etnoartistice românești, într-o viziune riguros comparativă. Consecvent cu cadrul prezentului demers, numim doar pe cei care se situează la loc de frunte în cercetarea obiceiurilor tradiționale și contemporane: Maria Boșca, Monica Budiș, Alina Ciobănel, Germina Comanici, I. Cuceu, P. P. Drogeanu, I. Ghinoiu, T. Graur, Al. Popescu. Fiecare din aceștia stăpinesc în mod plener mijloacele interdisciplinare ale științelor etnologice și antropologice.

Autorul recentei sinteze naționale comparate, Alexandru Popescu, a parcurs mai întâi, o seamă de trepte premergătoare (teritoriale ori tematice): *Topărășiile cu caracter agricol în Căisura Dunării* (1967), *Perspective antropologice în cercetarea culturii civilizației populare* (1970), *Rumänische Ernährungsbräuche* (teză de doctorat, apărută la Bonn, 1974), *Contribuții la cercetarea obiceiurilor de muncă în Caraș-Severin* (1979), *Prolegomene la o definire a obiceiurilor populare* (1980), *Tendințe actuale în evoluția obiceiurilor populare* (1981) etc. Ca o încununare a acestor trepte a rezultat lucrarea *Tradiții de muncă românești în obiceiuri, folclor, artă populară*, caracterizată printr-o remarcabilă cuprindere a tuturor regiunilor ontologice ale domeniilor care au un aport la nașterea și exprimarea tradițiilor de muncă la poporul nostru.

Apropierea cititorului de miezul tematic atât de cuprinzător al lucrării lui Alexandru Popescu este înlesnită prin trei demersuri introductive: unul ce aparține profesorului Mihai Pop, iar două autorului. Printre lucrările referitoare la cultura populară, „lucrarea *Tradiții de muncă*

românești are un interes aparte fiindcă, dincolo de descriere, pune în ecuație doi termeni ce sînt mult vehiculați astăzi, dar ale căror relații nu au fost explicitate îndeajuns" (Prefață, p. 9). Plecînd de la dihotomiile muncă-odihnă, zile de lucru-zile de odihnă, cotidian-necotidian (cotidian-sărbătoare), accentuat-neaccentuat sau marcat-nemarcat, prefațatorul se oprește asupra constatării că „obiceiurile tradiționale au loc în zilele de odihnă, aparțin necotidianului, sărbătoreșcului, sacralului (în sensul cel mai larg). Prin ele oamenii nu fac numai munci, ci, comemorîndu-le, le plasează pe un alt plan, valorizîndu-le după dorințele lor". Obiceiurile, care sînt modalități controlate și controlante ale muncilor, „ritmează viața prin decuparea muncii prin odihnă", ele „vorbesc despre muncă într-un limbaj complex în care, într-un perfect sincronism, se întîlesc, ca medii de expresie, gestul, mimica, dansul, muzica și verbul" (p. 11).

Autorul însuși a simțit nevoia de a înlesni lectura lucrării prin două deschideri teoretice și metodologice, intitulare semnificativ: „premise și argumente", continuată de o „introducere etnologică". Adeptînd ca punct de pornire necesitatea cunoașterii obiective și multilaterale a tradițiilor istorice, întreprinde o investigație cuprinzătoare a tradițiilor de muncă, abordînd cu toată responsabilitatea: reflectarea, implicațiile, interpretarea procesului muncii în cultura noastră populară. În acest scop, autorul și-a apropiat în mod exemplar izvoarele antropologice filosofice, istoria culturii și civilizației populare etc., spre a diferenția tradițiile de muncă în statutul lor de categorie, de entitate de sine stătătoare. „Prin apartenența lor la fondul culturii populare, componentele tradițiilor de muncă, afirmîndu-și o personalitate distinctă, se află în raporturi specifice cu diferite domenii ale vieții social-economice și spirituale". Prin această prisma, „cercetarea tradițiilor de muncă afirmă perspective proprii, demonstrînd, în primul rînd, contribuția adusă de creația materială și spirituală a maselor la originea și geneza diferitelor forme ale culturii unui popor" (p. 16). În partea introductivă, ca și în tratările ce-i urmează, autorul izbuteste să depășească elementele incipiente conținute în monografiile etnologice anterioare privind *Valca Jiului* (1963), *Tara Biserii* (1972, 1974), *Etnografia Văii Bistriței* (1973), *Bistrița-Năsăud* (1977), *Cimbaia Carpatică Nordică* (1984) și *Mărginenii Sibiului* (1985). Alexandru Popescu vădește o mai pronunțată consecvență și înțelegere în considerarea obiceiurilor, a tradițiilor de muncă, un sistem secundar de semne, care, desfășurîndu-se în zilele de odihnă, se plasează la nivelul imaginativ, al gândirii în care mintea se mișcă în figuri, simboluri, metafore, analogii. Însăși premisa deschizătoare de orizonturi explicative — faptul că munca devine o coordonată de bază a problematicei etnologice —, urmărită pe larg în corpul lucrării, conferă o înclinare teoretică a interesului manifestat în etnologia contemporană pentru cercetarea sistemelor ocupaționale, la noi ca și pe planul etnologiei generale. Capitole de-a rîndul dezvăluie interesul explicit al autorului pentru aflarea unor vaste confirmări explicative într-o serie întregă de cercetări și interpretări europene (Klaus Beitzl, J. G. Frazer, A. Leroy-Gourhan, C. Lévi-Strauss, W. Marshall, V. Propp, C. W. v. Sydow, K. Viljuna, I. Weber-Kellerman etc.) și românești (L. Elie, C. Fulea, N. Iorga, S. Mehedinți, M. Pop, C. Rădulescu-Motru, P. Ruxădoiu, V. Săhleanu, G. Vălsan etc.), iar implicit confirmînd și constatările cristalizate în cercetările asupra sistemelor ocupaționale tradiționale exercitate în spațiul românesc.

În finalul demersului introductiv, de o largă pluridisciplinaritate, autorul reînnoadă încercările unui secol de cercetări românești, europene și extracuropene, spre a sublinia caracterul general valabil că munca este o problemă de bază a etnologiei (p. 19—33). Ajuns la acest prag, autorul subliniază în mod documentat dublul aport al savantului român Mircea Eliade la aprofundarea — de pe o poziție modernă — a riturilor și obiceiurilor legate de procesul muncii: pe de o parte, în temeiul analizei concrete a unui mare fond de date comparativ-istorice, iar pe de altă parte prin elaborarea unei teorii generale a mecanismului funcționării tehnicilor și practicilor tradiționale, corelate ocupațional într-o strînsă convergență cu antropologia fecundității. Aceste tratări convergente l-au condus pe gînditorul recent dispărut la dezvăluirea integrării ocupaționale a omului și activităților sale spirituale (obiecturile agro-pastorale de peste an) în ritmul cosmic însuși, în ultimă instanță prin intermediul cuprinzător al ciclului anual. Un alt merit deosebit al lui Alexandru Popescu este acela de a fi alăturat aici și linia explicativă elaborată de etnologul contemporan Mathias Zender. Într-adevăr, în urma cercetărilor acestuia rezultă că în ordinea structurată de obiceiuri și creații folclorice omul repetă și ratifică propria sa istorie (p. 32).

Un alt aport, definitoriu, însumat în lucrare constă în definiția funcțională a obiceiurilor de muncă — o categorie a sistemului socio-cultural al obiceiurilor populare în genere —, specificul etnologic al acestora rezultînd din scopul lor care se referă în mod direct la scopul și etapele muncii. „Astfel, în afară de funcția ordonatoare a obiceiurilor populare pe plan social, se remarcă și funcția lor ordonatoare pe plan economic, productiv". De unde și valoarea istorico-etnologică a celor ce urmează: „În penecade mai vechi, cînd omul nu ajunsese la o concepție abstractă asupra timpului, obiceiurile aveau funcția de a marca ritmul procesului productiv, începutul și sfîrșitul sezonului de muncă, mai ales la activitățile agro-pastorale". Acest caracter cíclic al obiceiurilor populare s-a ajuns ca „o formă de integrare a omului în ciclul existenței naturale, social-economice și istorice" (p. 34).

Demersul lui Alexandru Popescu se aprofundează printr-o remarcabilă tratare comparativă a obiceiurilor de muncă în raport cu cele calendaristice, precum și prin ingenioasa incorporare a căilor explicative conferite, plenar, de teoria antropologică a comunicării în care sînt reunite, pe de o parte statutul circulației forței productive, pe de altă parte rolul schimburilor de bunuri și produse, iar ca o încununare întru chipul obiceiurilor de muncă în categoria comunicărilor de mesaje (p. 34—38).

Dintre numeroasele contribuții ale lucrării, abordarea interdisciplinară a obiceiurilor de muncă — în cadrul vieții comunitare — îl conduce pe autor, mai întîi la incorporarea (în întregime sau amendată) a unor aporturi informative și interpretative mai vechi: de la Dimitrie Cantemir, L. H. Morgan, B. P. Hasdeu, Ovidiu Densusianu, F. Tönnies, E. Durkheim, P. P. Panaitescu, H. H. Stahl, I. I. Ioniță, T. Herseni, A. D. Culea, I. Conea, la R. Vulcănescu, I. Vlăduțiu, L. Georgescu, M. Kahane, Iuliana Blaga etc. Îndeosebi în baza propriilor cercetări, dar și în convergență cu aceste însumări teoretice, realizează o aprofundare a specificului tradițiilor de muncă în cultura populară românească (p. 40—80), ce constituie totodată o deschidere de seamă în abordarea sistemelor ocupaționale. Pas cu pas, consecvent și stăpînind o prismă etnologică unitară și unificatoare, autorul tratează ceea ce pot fi considerate laturile esențiale ale domeniului: tradițiile istorice de solidaritate ale satului românesc, obiceiurile juridice de muncă, de într-ajutorare, obiceiurile corelate cu valorificarea rezultatelor muncii. De exemplu: schimburile locale, drumurile cărașilor, oierilor, sărarilor, etc., nedeile sau tirgurile anuale „dintre țări (zone etnografice)” etc.

Datorită remarcabilei capacități de selecție și sinteză, precum și printr-o forță de îngemănare a unor perspective diacronice și sincronice, istorice și funcționale, morfologice și structurale, autorul realizează în continuare o micromonografie a etnologiei românești considerată în toate mădularele ei. Pentru prisma lor comparativă, se remarcă îndeosebi: a. originea și caracteristicile calendarului tradițional de muncă (p. 81—90); b. analiza obiceiurilor agrare în general (p. 91—100); c. cele privind cultivarea cerealelor (prin relevarea unei bogății de laturi, reprezentări și funcționalități tradiționale, fiecare cu semnificațiile lor etnoistorice (p. 101—166); d. obiceiurile legate de ocupațiile agricole specializate, caracterizate de către cercetările românești contemporane printr-o bogăție de funcții stabilizatoare, de statornicire a așezărilor omenești care le exercită (p. 167—174); e. obiceiurile pastorale, care exprimă, cu atîtă varietate și bogăție, rolul acestui sistem ocupațional tradițional ca factor de seamă al stabilității și stabilității așezărilor rurale (p. 175—193). Pentru fundamentarea preocupărilor contemporane, îndeosebi de ordin artistic, se relevă, în această parte a lucrării, două capitole; f. cel referitor la obiceiurile corelate cu meșteșugurile și cu construcțiile (p. 198—211), precum și g. cele dezvoltate în cadrul riturilor de trecere ocupaționale și familiale (p. 212—220).

Ca un aport de seamă la înțelegerea fenomenelor culturale contemporane, sinteza analizată zăbovește cu competență asupra următoarelor domenii caracterizate prin înnoiri: a. munca și arta populară (funcționalismul artei populare; raportul dialectic dintre util și frumos); exprimarea unor aspecte de muncă în diferite domenii ale artei populare (reprezentările plastice de bază în cadrul tradițional de muncă); b. folclorul muncii, dezvoltat în contextul diverselor sisteme ocupaționale; c. tradițiile de muncă în contemporaneitate (integrarea și valorificarea culturii populare și în special a tradițiilor de muncă; procesul etnocultural de la obiceiuri la sărbătorile muncii, de la folclor la spectacol, de la artă populară la artă de amatori). Informațiile pertinente ale autorului se întrepătrund în ample realizări explicative, finalizînd o tratare nu numai originală, dar și impunătoare în literatura noastră de specialitate prin obiectivitate și comparație.

Prof. dr. Nicolae Danăre

Veselin Traikov, *Curențe ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani pînă în anul 1878*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1986

Înainte de a ne opri asupra cuprinsului și semnificației lucrării pe care o propunem cititorilor acestei reviste, se cuvin a fi notate câteva date despre autorul ei. Căci dacă orice carte stă în intimă legătură cu cel care a scris-o — cum ar putea fi altfel? — elaborarea unei lucrări ca cea de față presupune din partea autorului îndeplinirea a cîtorva condiții, între care: o îndeaproape familiarizare cu istoria și civilizația națiunilor sud-est europene, bazată pe o cit mai bună stăpînire a limbilor vorbite în această zonă; o acută conștiință a responsabilității istoricului față de trecutul și prezentul spațiului evocat și, nu în ultimul rînd, anume simpatie față de destinul istoric comun al popoarelor ce viețuiesc în acest colț al Europei. Unor asemenea condiții le-a corespuns plenar maturitatea profesională și personalitatea istoricului bulgar Veselin Traikov.

Născut la Giurgiu în 1921, V. Traikov și-a continuat copilăria la București, pentru ca apoi să urmeze colegiul francez din Atena, unde tatăl său se afla în misiune oficială. Studiile universitare le-a urmat la Sofia și, după participarea la războiul antihitlerist, a lucrat la Secția documentară a Ministerului de Externe bulgar. Au urmat apoi ani de muncă rodnică în institute de cercetări și învățământ superior bulgare, activitate pe care o continuă și în prezent. Având o asmenia formație și prin stăruitoare studii asupra istoriei moderne a sud-estului european, însușindu-și realizările istoriografiei din aceste state, V. Traikov a elaborat această lucrare de sinteză, prima de această amploare dedicată subiectului abordat.

Trecind la înfățișarea cuprinsului lucrării, trebuie să notăm mai întâi că autorul a optat, în prezentarea materialului, pentru criteriul cronologic. Intenția sa de a face o analiză comparativă a curentelor ideologice și a programelor mișcărilor naționale din Balcani i-a impus o asemenea abordare, care s-a dovedit a fi una fericită.

După o notă a traducătorului, istoricul român Constantin Velichii, el însuși bun cunosător al istoriei moderne sud-est europene, și după *Introducerea* autorului, cel dintâi capitol prezintă apariția primelor programe și curente ideologice, până la crearea statelor naționale în Balcani, deci a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până în jurul anilor 1830. Cel de al doilea capitol conține analiza temei până la războiul Crimeii (1853—1856), iar ultima parte a lucrării este destinată pericadei cuprinsă între Congresul de pace de la Paris (1856) și Congresul de pace de la Berlin (1878). Istoricul bulgar s-a oprit la aceste date pentru că ele reprezintă nu numai importante evenimente în istoria modernă a continentului, cu implicații majore pentru zona sa sud-estică, dar marchează totodată etape distincte în evoluția mișcărilor de eliberare națională a popoarelor din această arie geografică.

Analizând condițiile social-economice și politico-culturale care au condus la cristalizarea primelor programe și curente ideologice autorul acordă un larg spațiu conceptului de naționalitate, afirmării sale, în cazul popoarelor din sud-estul Europei, în permanentă luptă cu puterile asupritoare străine — Imperiul habsburgic și cel otoman. De asemenea, se arată că, în apariția programelor și curentelor ideologice în Balcani, un rol determinant l-au avut influențele ideologice europene și, în primul rând, ideile iluminismului ca și cele ale revoluției franceze de la 1789.

Autorul apreciază că cei dintâi care au pornit pe calea „transformării în națiune” au fost grecii, ei ajungând primii la obținerea independenței statale. Dar unind numai o parte a teritoriului și a poporului, statul independent grec a preluat sarcinile naționale. Iau naștere diferite programe și curente ideologice, cunoscute sub numele de „megali idea” — ideea grecească de eliberare a tuturor elinilor și de reunire a lor în cadrul statului independent. „Prin idealul ce și-l-a propus — unirea tuturor grecilor într-un stat unitar și independent — megali idea a cuprins masele largi populare și a devenit forța motrice conducătoare în viața social-politică grecească, pusă în slujba clasei burgheze grecești” (p. 412). Pe lângă aceste curente, în anii 40—70 ai secolului trecut au existat și experienți ai concepțiilor radical-democratice, urmași ai revoluționarilor de la 1821—1829 și au apărut și reprezentanți ai noii mișcări socialiste.

Și sîrbii au dus o susținută luptă pentru unitate și neatințare. Regiunile sîrbești, împărțite între cele două imperii — habsburgic și otoman — s-au ridicat primele la luptă, de pe teritoriul Sîrbiei pornind cea dintâi răscoală populară din Balcani (1804). Au apărut și aici numeroase programe și curente ideologice animate de ideea luptei împotriva asupritorilor străini. Totodată, burghezia sîrbă a concretizat, prin Ilija Garašanin, prima sa ideologie statală. Programul său, cunoscut sub numele de „Nașterenie” (*Directivă*), ca și „megali idea” la greci, s-a transformat într-o politică de stat, cu importante urmări atât pentru mișcarea de eliberare sîrbească, cât și asupra colaborării cu celelalte popoare balcanice în lupta împotriva asupritorului comun. Către sfîrșitul perioadei analizate, se cristalizează concepțiile progresiste, incluzînd și elemente socialiste, ale lui Svetozar Markovici „cel care a creat ideologia cea mai înaintată, pentru vremea ei, în mișcarea de eliberare națională a poporului său”.

În analiza curentelor ideologice și a programelor din mișcarea bulgară de eliberare națională, autorul pornește de la situația deosebit de grea a poporului bulgar, aflat de mai multe secole în granițele Imperiului otoman. Noua clasă socială, burghezia, care peste tot la celelalte popoare sud-est europene a condus lupta de eliberare națională, la bulgari s-a dezvoltat anevoie. Totuși și aici au fost elaborate o serie de programe ideologice. Unele dintre ele vedeau posibilitatea eliberării politice a poporului bulgar numai în legătură cu campaniile rusești împotriva Imperiului Otoman, altele militare pentru o cale legală de cucerire a neatințării, adică prin ridicarea culturală, prin obținerea autonomiei religioase și apoi a independenței unui stat bulgar renăscut. Un alt grup de curente ideologice vedeau posibilitatea obținerii eliberării poporului bulgar pe cale diplomatică, cu ajutorul marilor puteri europene, după cum au existat și curente care militau pentru strînsa colaborare cu celelalte state balcanice și cucerirea libertății pe calea armelor.

Cu aceeași atenție sînt analizate curentele ideologice și programele de eliberare națională apărute la slovaci, croați, muntenegreni, albanezi, reliefîndu-se în permanență ceea ce au avut ele specific precum și influențele reciproce care s-au manifestat.

Un amplu spațiu în cadrul capitolelor lucrării a fost dedicat analizei apariției și evoluției curentelor ideologice și a programelor din mișcarea națională de eliberare a românilor. Sînt subliniate condițiile specifice în care s-a manifestat lupta pentru eliberare națională a poporului român. Și aici influența ideilor iluministe, ale revoluției franceze mai apoi, s-a manifestat din plin. Majoritatea curentelor ideologice și a programelor, în Principate, este legată de împrejurările războaielor austro-ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din cel următor. Numeroasele memorii adresate Rusiei sau Austriei căutau să argumenteze interesul acestor două imperii ca aici, la Dunăre și Carpați, să existe un stat unit și independent al românilor, stavilă în calea otomanilor.

În Transilvania programul mișcării naționale a românilor este inițiat de Inocenție Micu, despre care V. Traikov notează: „Prin întreaga sa luptă, Micu precede influența absolutismului luminat, anterior apariției ideilor revoluției franceze. Ceva mai mult, de la el își iau începutul sarcinilor pe care și le va pune viitoarea Școală istorico-filologică ardelenă, cu merite atât de mari pentru români, cea care, studiind trecutul și limba poporului român, a contribuit la întărirea conștiinței de unitate cu Țara Românească și Moldova. Importanța operei lui Micu este mare datorită mai ales ideilor sale, simplu formulate și accesibile oricărui român: „poporul român este cel mai vechi locuitor al Transilvaniei, este cel mai numeros, dăe cele mai multe greutăți, pentru care este logic ca el să aibă dreptul de a participa la conducerea țării” (p. 74).

Marea ridicare la luptă a iobagilor români sub conducerea lui Horea — afirmă autorul — a zdruncinat întreaga orînduire feudală din Transilvania. Se reliefează însemnătatea mișcării pe plan social cit și răsucitul ei peste Carpați. Credem că, din punctul de vedere pe care lucrarea îl urmărește, evidențierea, pe lângă caracterul social, și a celui național pe care marea ridicare a românilor ardeleni l-a avut se impune. Căci în fața exploatării naționale și religioase la care erau supuși românii de către feudații maghiari și autoritățile habsburgice, Horea intenționa reconstituirea statului liber din antichitate, Dacia („Horea Rex Daciae”).

În continuare sînt analizate curentele ideologice și programele apărute în marile momente ale istoriei moderne a României. Astfel, despre semnificația revoluției de la 1821, autorul notează: „... ea se transformă într-o mișcare ideologică general-românească, care și-a propus ca sarcină să atingă țeluri ce constituiau o etapă hotărîtoare pe drumul independenței naționale și care, în același timp, asigurau și eliberarea socială a poporului român. Ideile lui Tudor Vladimirescu au dat formă concretă celor mai democratice aspirații din acea perioadă în lupta de eliberare națională a românilor” (p. 128). De asemenea, subliniind faptul că la 1848 „gîndirea politică românească s-a ridicat la nivelul gîndirii revoluționare europene”, istoricul bulgar analizează elementele comune tuturor programelor revoluției române, de la 1848, care determină caracterul său unitar.

După 1848 curentele ideologice și programele mișcării românești sînt dominate de ideea unirii Principatelor, a realizării statului modern român, sub garanția colectivă a Europei, care apoi să poată obține independența și unitatea tuturor românilor.

Istoricul bulgar nu uită să amintească largă ospitalitate și condițiile favorabile pe care exponenții mișcărilor naționale de eliberare sud-dunăre le-au găsit pe pămîntul românesc.

În lucrare se fac dese referiri la influențele externe — politica marilor puteri în Balcani; impactul curentelor ideologice europene sau asiatice, rolul bisericii — care s-au exercitat asupra programelor politice ale națiunilor sud-est europene, se analizează influențele și determinările reciproce, se reliefează elementele comune ca și cele specifice, distincte.

Este de reținut aprecierea conform căreia necesitatea unirii eforturilor popoarelor balcanice în lupta împotriva asupritorului comun a reprezentat un element hotărîtor în apariția diferitelor curente ideologice. Dar, influențe mai ales în perioada de început a mișcărilor de eliberare din sud-estul Europei, aceste concepții încep treptat să cedeze locul unor curente ideologice, legate de apărarea unor interese strict naționale, a unor concepții care exprimau vederile burgheziei balcanice în formare. Procesul acesta se intensifică mai ales după crearea statelor naționale sud-dunărene care, în lupta lor ulterioară pentru eliberarea conaționalilor rămași în robie, vor intra treptat în conflict, manifestînd aspirații nu numai față de propriile lor ținuturi, ci și față de unele teritorii etnice străine” (p. 493). Totuși, acată istoricul bulgar, în istoria curentelor ideologice balcanice rămîn numele unor militanți ca: Rigas Velstinis, Tudor Vladimirescu, Nicolae Bălcescu, Sveciozar Markovici, Vasil Levski, Hristo-Botev și o serie întreagă de alți merituoși fii ai popoarelor lor care au știut să îmbine vederile naționale cu cele generale, ale celorlalte popoare balcanice.

Una dintre concluziile majore ale lucrării este aceea că mișcările naționale ale popoarelor din sud-estul Europei, deși s-au manifestat în condiții și forme specifice, au făcut parte integrantă din mișcarea europeană similară, iar curentele ideologice și programele lor au constituit elemente întregitoare ale gîndirii politice europene a epocii.

Cum este și firesc, unele aprecieri incită la discuție sau reclamă nuanțări, inevitabile într-un demers istoriografic ce are ca obiect o problemă atât de complexă. Credem astfel că, din

momentul în care autorul a inclus în analiza sa și mișcarea de eliberare națională a românilor, era mai potrivit ca în titlul cărții sale să se folosească noțiunea de „sud-est european” în locul celei de „Balcani”.

În lucrare se afirmă, pe bună dreptate, că situația diferitelor națiuni sud-est europene prezintă, pe lângă multiple elemente comune, și mari deosebiri, care s-au reflectat în curentele și programele analizate. Aceste deosebiri ni se par mai pregnante în cazul românilor: ei sînt singurii din spațiul analizat care și-au păstrat continuitatea statală; dacă celelalte popoare balcanice au avut de luptat în perioada examinată în lucrare, cu opririle unui singur element străin, extern, excepție făcînd sîrbii împărțiți între habsburgi și otomani, poporul român a fost silit să-și apere ființa națională împotriva dominației sau a tendințelor anexioniste a trei mari imperii; dacă burgheziile naționale sud-dunărene, la puțină vreme după constituirea statelor naționale au manifestat tendințe, repede transformate în politică de stat, de mărire teritorială pe seama vecinilor, programele ideologice ale mișcării românești, din perioada analizată, în aspirațiile de unitate național-statală nu a depășit granițele elementului etnic românesc. De asemenea, în privința religiei, domeniu atît de sensibil în această zonă și cu implicații directe pentru mișcarea de eliberare. Se cunoaște faptul că în unele regiuni, în urma eforturilor de islamizare ale statului otoman, s-au format grupuri de mahomedani din creștini — cum a fost la sîrbii din Bosnia, la muntenegreni și albanezi, la greci în Creta și Peloponez sau la croați. La fel în părțile de sub dominația habsburgică are loc germanizarea unor grupuri de sloveni și croați. Toate aceste elemente constituiau o frînă în lupta de emancipare națională a popoarelor respective. Or, și din acest punct de vedere situația este diferită la nord de Dunăre. „unirea cu Roma” a unei părți a românilor ortodocși din Transilvania fiind numai o manevră politică a mișcării românești, menită a ridica națiunea română în rîndul naționalităților recunoscute în cadrul Imperiului habsburgic, etapă în lupta pentru definitivă ei eliberare națională și socială. Și exemplele ar putea continua.

Dincolo însă de orice nuanțări ce s-ar mai putea face, lucrarea istoricului bulgar rămîne una de referință pentru oricare cercetător al istoriei moderne sud-est europene, înscriindu-se, prin bogatul material factual și de idei, prin viziunea comparativă și, totodată, de sinteză a fenomenului investigat, între lucrările de sporită valoare și utilitate. Și, nu în ultimul rînd, trebuie reliefat mesajul mereu actual al unui asemenea demers istoriografic, acela de unitate și colaborare între popoarele vecine din această parte a bătrînului continent.

C. Paraschiu

Michel Amiot, *Contre l'État, les sociologues*, Paris, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1986

Excelent cunoscător al investigațiilor sociologice din Franța, în perioada contemporană, Michel Amiot, el însuși activ cercetător la *Centre d'étude des mouvements sociaux* din Paris, încearcă, într-o recentă lucrare, să realizeze o istorie (sociologică) a sociologiei urbane franceze, de la începutul secolului și pînă în 1980.

Așa cum se precizează încă în Introducere, lucrarea nu se vrea a fi exhaustivă, autorul neavînd intenția de a inventaria întreaga serie de rezultate concrete sau de poziții teoretice în domeniu, ci de a încerca surprinderea varietății pozițiilor, plecînd de la un fir conducător, de la o idee de bază capabilă să confere un sens acestei diversități, și anume aceea că sociologia urbană franceză s-a dezvoltat într-o perpetuă polemică cu „economia ca disciplină și statul ca autor de discursuri savante și autojustificative”. În fapt, singurul adversar clar creionat de autorul lucrării este *statul planificator* (caracteristică a statului francez după 1945), mai exact aparatul de stat cu, funcție de „raționalizare științifică a acțiunilor” sau, și mai concret, planificatorii, „tehnocrații” etc. (inclusiv economiștii).

Într-adevăr, una dintre liniile de bază pe care se poate citi lucrarea este tocmai această confruntare, ce primește concretizări vii, prin personaje care nu o dată iau atitudine în cadrul unor dezbateri ce opun direct cele două tabere. Dar nu este numai atît. Cartea este mult mai mult decît o încercare de a ilustra o astfel de dezbateri sau confruntare, implicînd ori explicită. Alte direcții, mai mult sau mai puțin convergente spre aceasta, sînt consistent abordate, ceea ce are drept efect realizarea unei remarcabile reconstrucții a itinerariului sociologiei urbane franceze, evidențierea contribuției diferitelor „școli” la această ramură a sociologiei, schițarea celor mai importante probleme ale cercetării concrete și teoretice. Debordarea cadrului director propus se face în mod deosebit în secțiunile dedicate aportului sociologilor marxiști în problematica urbanizării, precum și în cele în care sînt analizate unele concepții cu caracter mai general referitoare la schimbarea socială.

Dar să schițăm foarte sumar structura lucrării. Primul capitol este dedicat pionierului sociologiei urbane franceze : Maurice Halbwachs, de altfel singurul reprezentant notabil al acestei direcții de cercetare, în perioada până la al doilea război mondial. Este subliniată încercarea lui Halbwachs de a introduce explicația sociologică în analiza problemelor de sistematizare urbană. Spre exemplu acțiunea — realizată — de trasare a unei străzi în Paris apare ca un fapt necesar, generat de anumite cauze sociale și nu ca act de voință a arhitectului sau sistematizatorului. Sînt remarcate, firește, și limitele concepției relativ rigide a sociologului amintit.

Al doilea capitol încearcă să surprindă ideile de bază și poziția lui P. H. Chombart de Lauwe, cel mai de seamă sociolog cu preocupări în domeniul urban, în perioada imediat post-belică. Prin accentul pe care cunoscutul sociolog îl pune pe necesitatea studierii nevoilor, trebuințelor indivizilor sociali, elemente care în opinia sa trebuie să stea cu necesitate în fața planificatorului, sociologiei i se conferă un important rol, și anume acela de intermediar între putere și populație. Funcția sa este să fundamenteze decizia și să ofere populației elemente de reflexie. În raport cu această poziție, M. Amiot remarcă foarte just că aici este implicată ideea conform căreia interesele conducătorilor și ale celor conduși ar fi armonizabile. Autor sau coautor al unor lucrări binecunoscute precum : *Famille et habitation, Des hommes et des villes etc.*, inițiator al Centrului de studiu al grupurilor sociale, devenit mai apoi Centru de sociologie urbană, Chombart de Lauwe, decepționat de faptul că recomandările cercetărilor sale nu sînt luate în considerare, abandonează acest gen de activitate ca și direcția Centrului (1965).

Al treilea capitol mi se pare a fi cel mai interesant, el furnizind o informație deosebit de consistentă referitoare la relația dintre cercetarea sociologică și putere, dintre sociologie și diverse orientări și statul capitalist francez, care, în perioada postbelică, devine un actor din ce în ce mai activ în viața economică și socială, asumîndu-și într-o măsură mult mai mare decît alte state occidentale rolul de planificator al diverselor sectoare de activitate. În virtutea acestei situații, planificarea regională și urbană, sistematizarea teritoriului și a localităților (mai ales urbane) devine un domeniu central de acțiune al diverselor organisme de stat. După prima fază, în care planificarea și-a dezvoltat doar știința economică de care avea nevoie, s-a trecut la o ofensivă pe planul tuturor științelor, încercîndu-se orientarea acestora pe direcții de cercetare prioritare. Neputînd realiza acțiunea în cadrele instituționale existente, dat fiind conservatorismul universităților și al altor instituții, statul crează apoi unități de cercetare, a căror funcționare și existență depinde de realizarea de contracte. În felul acesta, statul, prin intermediul pirghilor financiare, influențează decisiv cercetarea științifică, atît în ceea ce privește direcțiile sale de bază, cît și ritmurile în care un sector sau altul se dezvoltă. Examinînd o listă de 10 teme prioritare puse de stat în fața cercetării științifice, în 1959, autorul remarcă, pe bună dreptate, caracterul compozit al acestora, în sensul că ele sînt în același timp teoretice și practice, incitînd la o abordare pluridisciplinară. Un alt fapt remarcabil este acela că două din cele zece teme revin științelor sociale, inclusiv sociologiei.

După schițarea acestui cadru al situației, M. Amiot prezintă modalitățile în care s-au statornicit relațiile dintre sociologi și planificatori, dificultățile dialogului dintre cele două părți și, mai ales, rezistența pe care sociologii au opus-o antrenării lor la realizarea unor teme de cercetare impuse. În acest punct se concretizează, de fapt, ideea directoare urmărită de autor. Pe de o parte, consideră el, planificatorii, necunoscînd exact mîci nivelul de dezvoltare și nici specificul sociologiei, așteptau de la reprezentanții acestei discipline soluții „tehnice” de genul celor pe care le-ar putea oferi un fizician sau un chimist într-o problemă de cercetare contractată. Răspunsul sociologilor la astfel de solicitări a fost, în esență, negativ, în sensul că, pe de o parte, refuzau distincția între cercetarea fundamentală și cea aplicativă, deci reducerea cercetării la găsirea unor soluții practice pentru problemele propuse de planificatori, cerînd libertatea de a alege ei înșiși problematica cercetărilor lor și, pe de altă parte, considerau sociologia o disciplină care nu poate fi redusă la a îndeplini rolul de inginerie socială, pentru motivul că ea este chemată să studieze nu doar reacțiile celor supuși planificării, celor conduși, nu doar efectele unuia sau altuia dintre decizii, ci trebuie ca planificatorul însuși, deciziile acestuia, motivațiile și mobilurile sale să devină obiect al studiului sociologic. Altfel spus, sociologii au replicat planificatorilor că cererile lor nu erau doar cereri tehnice, ci mai curînd politice.

Rezultatul întregii confruntări a fost, în linii mari, acela că sociologii n-au putut fi concentrați, așa cum se dorea, într-o unică și importantă instituție cu care planificatorului să trateze, ci au rămas dispersați în grupuri de lucru mai mici sau mai mari, avînd o libertate de mișcare satisfăcătoare. Chiar și în aceste condiții, ei au beneficiat de importante fonduri de cercetare, ritmul dezvoltării cercetărilor contractuale, fiind, timp de un deceniu, de ordinul a 25 % pe an.

Al patrulea capitol pune în evidență primele rezultate sociologice dobîndite în noua situație. Se insistă mai ales asupra lucrării *Le partage des bénéfices*, o încercare de colaborare între sociologi și economiști, în care sînt vizibile divergențele de poziții, și asupra teoriei expusă în cunoscuta lucrare a lui M. Crozier, *Le phénomène bureaucratique*.

Capitolele 5, 6 și 7 sînt dedicate sociologilor francezi de orientare marxistă, contribuției importante aduse de aceștia în problematica sociologiei urbane, precum și oscilațiilor, schimbărilor inerente de poziție atunci cînd se confruntă o teorie — înțelegă uneori în mod rigid — cu o realitate foarte complexă. Dintre numele de sociologi, ale căror lucrări sînt analizate, menționez doar pe cele mai cunoscute: Jean Lojkine și Manuel Castells (acesta din urmă activînd actualmente în S.U.A.). Una din preocupările majore ale sociologilor urbani marxiști a fost, după părerea lui M. Amiot, aceea de a urmări în ce măsură contradicția dintre muncă și capital, evidentă în cazul uzinelor, se regăsește în domeniul habitatului urban și modul cum se îmbină luptele muncitorești, duse pe tărîmul producției, cu cele urbane, deci cu cele duse în sfera reproducției forței de muncă. Așteptările celor care au văzut o fuziune imediată și fără probleme ale celor două tipuri de mișcări sociale au fost înșelate. Contribuția esențială a sociologilor marxiști cred că a fost aceea de a fi pus în evidență complexitatea mișcărilor urbane, atît în ceea ce privește obiectivele lor, cît și, mai ales, a tipurilor de actori care le inițiază și care participă la ele.

Al optulea capitol al cărții inventariază cîteva lucrări de sociologie urbană de alte nuanțe și vizînd alte probleme decît cele abordate în studiile menționate anterior. Ideea de bază este cea a decalajelor între așteptările planificatorului — sau ale ideologiei dominante — și realitatea rezultată în urma vastelor acțiuni de sistematizare din Franța, în perioada postbelică. Aș reține aici doar concluzia unui articol al lui J.-C. Chamboredon și M. Lemaire, din 1970 — unica dar marcantă contribuție a școlii lui Pierre Bourdieu la sociologia urbană, după cum se exprimă M. Amiot. E vorba de dezmințirea părerii comune că proximitatea spațială în care se află diferite categorii sociale în marile cartiere de locuințe ar produce o apropiere socială între aceste categorii.

Ultimele trei capitole ies, în aparență, din cadrul problematic propus și urmărit pînă aici. În primul dintre ele sînt atinse unele probleme ale sistematizării în fările socialiste, din păcate, fără o bază informațională satisfăcătoare. Apoi un capitol este dedicat cercetărilor lui Alain Touraine și ale școlii sale asupra diverselor tipuri de mișcări sociale și, în fine, unul interesant de concepții a lui Yves Barel referitoare la specificitatea sistemului social ca sistem și la paradoxurile cunoașterii în domeniul socialului.

Paginile de concluzii sînt puse sub un titlu în care se face disjuncția între *savoir* și *pouvoir*, în opoziție evidentă cu o celebră formulă care le unea. Semnificația expresiei (*savoir ou pouvoir*) ca și a titlului cărții este aceea că, după părerea autorului, sociologia franceză (privită aici printr-un eșantion, cea urbană) s-a dezvoltat în ultimele decenii într-o luptă continuă pentru menținerea autonomiei vizavi de concepțiile sau de disciplinele care sînt legate de puterea politică. În ce măsură autorul are sau nu dreptate aici, mă abțin să-mi exprim o părere, care, evident, nu poate fi decît o părere. Ceea ce este important în întreaga lucrare a lui M. Amiot — indiferent de justetea poziției lui — este conținutul concret, materialul viu, excelența informație pe care o pune la îndemîna unui spectator exterior acestui interesant cîmp ideatic, care este sociologia franceză contemporană.

Traian Rotariu

***Reversal Theory. Applications and Developments* (Edited by M. J. Apter, D. Fontana, S. Murgatroyd), University College Cardiff Press, 1985**

În psihologia contemporană există o tendință evidentă de a elabora teorii cu valoare integrativă pentru un număr cît mai mare și cît mai variat de domenii ale comportamentului uman. Acest demers ambițios este în același timp necesar și plin de riscuri. Dar cu toate dificultățile sale el atrage din ce în ce mai mulți cercetători. Cu o asemenea opțiune teoretică ne confruntă și teoria reversibilității dezvoltată inițial de Apter și Smith (1977) Apter (1982). Într-o recentă lucrare sînt prezentate atît o serie de noi elaborări teoretice pe care le-a stimulat teoria reversibilității cît și aplicațiile practice ale acesteia.

Teoria reversibilității are trei izvoare principale: a. teoria fenomenologică; b. structuralismul și c. cibernetica (Murgatroyd, p. 2). Ea își propune să fie o teorie fenomenologică structuralistă a personalității considerînd totodată că individul nu este doar un sistem mono-stabil ci unul de ordin pluri-stabil. Încercările de a reduce întregul comportament uman la activitatea unor sub-sisteme de tip homeostatic și de a căuta pe această bază „optimumul de activare” (Hebb, 1955), au fost frecvent criticate prin rezultatele unor cercetări asupra funcțiilor ambivalente ale tensiunii psihice (G. Allport, 1960) sau asupra curiozității și comportamentului de explorare (Harlow, 1953). În raport cu aceste căutări teoria reversibilității consideră personalitatea ca un sistem pluri-stabil, în cadrul căruia este necesar să distingem cel puțin două seturi de stări polare. Aceste stări polare sînt „stările metamotivaționale”. În esență metamotivațiile sînt determinate de modul în care „motivele sînt structurate, interpretate și organizate în cadrul

experienței" (p. 6). Avînd în vedere importanța conceptului de metamotivație în cadrul teoriei reversibilității considerăm util să facem cîteva precizări privitoare atît la geneza acestui concept cît și la semnificația lui. A. Maslow a utilizat termenul de meta-motivație pentru a desemna „motivele de dezvoltare” și a le distinge de „motivele de deficit”. În concepția lui metamotivele indică motive de ordin superior. În raport cu acest concept am considerat necesar să introducem o precizare. Și anume datorită caracterului reflexiv al comportamentului uman este posibil că în multe situații persoana să interpreteze și aprecieze și motivele propriului său comportament. Datorită acestui proces de interpretare și evaluare a propriilor sale motive este posibil să se nască noi motive. Aceste motive generate de interpretarea de către individul însuși a propriilor sale motive le-am denumit metamotive (Mamali, 1981, p. 42, p. 225). Remarcăm că aceeași semnificație este acordată termenului de meta-motivație de Apter (1982, p. 39) el integrînd acest concept în contextul teoriei sale a reversibilității și corelîndu-l în principal cu analiza stărilor pereche. Deci nu orice motive derivate sînt meta-motive ci numai acele motive rezultate prin procesul de interpretare și evaluare a unor motive existente. Bucla interpretării unor motive deja existente este absolut necesară în geneza unor metamotive.

Principalele stări polare sînt: starea telică — starea paratelică, starea negativistă — starea conformistă, starea de simpatie — starea de dominare (p. 7). Prin ce se caracterizează aceste stări metamotivaționale? În teoria reversibilității sînt avute în vedere trei dimensiuni: mijloace-scopuri, o dimensiune temporală, și o dimensiune a intensității. În cazul stărilor telice aceste dimensiuni se concretizează în: alegerea unor scopuri esențiale care sînt însă impuse din afară, orientarea spre scop, încercarea de a finaliza activitățile, orientarea spre viitor, planificare, preferarea sarcinilor cu semnificație ridicată și preferarea unui nivel scăzut de activare. În cazul stărilor paratelică aceste dimensiuni sînt: caracterul neesențial al scopurilor, alegerea liberă a scopurilor, tendința de a prelungi activitatea, spontaneitatea, preferarea activităților cu semnificație redusă, preferarea unui nivel ridicat de activare. Personalitatea se poate manifesta cînd în stare telică cînd în stare paratelică. Avînd în vedere faptul că durata stărilor poate fi inegală, teoria reversibilității presupune că una din aceste stări (ulterior conceptul de stare este înlocuit cu „mod de a fi”) poate fi dominantă. Între aceste stări se pot produce schimbări, răsturnări datorate unor factori *contingenți*, *frustării* și *safetății*. Teoria reversibilității face astfel posibilă renunțarea la modelul intensității optime demonstrînd posibilitatea mai multor intervale (atît în condiții de sub-activare cît și în condiții de supraactivare), care pot fi însoțite de un ton hedonic ridicat. Nu știm însă ce se întîmplă cu intervalul optim atunci cînd activarea nu este raportată doar la tonul hedonic ci și la un criteriu de performanță? Este interesant că acest criteriu nu apare explicit în această fază a cercetărilor destul de numeroase stimulate de teoria reversibilității.

În teoria reversibilității (preferăm termenul de reversibilitate în traducerea celui de „reversals” celui de inversare, deoarece ultimul ne trimite spre psihologia clinică el implicînd și un fenomen de fixare) personalitatea nu mai apare în mod necesar ca un sistem consistent ci ea se poate comporta *inconsecvent* tocmai datorită trecerilor dintr-o stare metamotivațională în alta.

În studiul *Natura dominanței telice* S. Murgatroyd prezintă coordonatele teoretice ale unei scale menite să măsoare tocmai înclinarea personalității de a fi dominant telică sau dominant paratelică. Autorul insistă asupra necesității diferențierii între conceptul de trăsătură de personalitate și cel de dominanță, ultimul solicitînd interpretarea acțiunilor unei persoane atît în funcție de dispoziția generală a personalității (dominanța) cît și în funcție de starea ei activă în prezent (p. 20).

Un spațiu important este acordat în prezenta lucrare fundamentelor psihofiziologice și fiziologice ale teoriei reversibilității. În această orientare amintim în primul rînd studiul *Psihofiziologie și paradoxurile activării resimțite* de Sven Svebak de la Universitatea Bergen (Norvegia). Utilizînd o serie de indicatori fiziologici de bază precum: a. tensiunea mușchilor scheletici prin electromiografie; b. indicatori ai activității cardiovasculare și în primul rînd timpul de tranzit al undei sistolice a pulsului de la inimă la lobul urechii; c. activitatea respiratorie; d. activitatea corticală prin înregistrarea undelor teta, alfa și beta, au fost evidențiate o serie de diferențe semnificative între starea motivațională telică și starea motivațională paratelică (p. 56). În studiul *Puterea sistemului nervos și teoria reversibilității* Michael Cowles și Carolina Davis fac o excelentă analiză a valorii explicative pe care o are corelarea teoriei reversibilității cu o serie de concepte și rezultate experimentale oferite de alte direcții de cercetare și în speță de Pavlov (reflexele de comutare analizate de Asratyan), de modelul alternării stărilor de excitație și inhibiție construit de von Knorring, de distincția între tipurile de „reducători” (persoanele care tind să atenueze stimulările primite) și respectiv „augmentatori” realizate de Petrie sau de diferențierea realizată pe baza scalei „căutării de senzații” de Zuckerman ca urmare a studiilor asupra deprinderii senzoriale. Avînd în vedere aceste elemente Cowles și Davis conchid: inversările stărilor metamotivaționale au loc numai atunci cînd un *prag critic* este atins; cînd pragul transmarginal (al inhibiției protective, TPI) este atins atunci se face comutarea de la activare ridicată în stare de excitație la stress ridicat de activare.

Toate aceste elemente duc la concluzia că nu este posibilă trecerea de la o stare de relaxare la una de excitație fără o perioadă oricât de scurtă de plictiseală sau de anxietate (139). În concluzie, autorii consideră că dominanța telică poate fi asociată cu „sistemul nervos slab al celor puternic reactivi în timp ce dominanța paratelică cu sistemul nervos puternic al celor slab reactivi” (p. 140). În studiul *Dominanță telică, stress și dispoziții* Rod A. Martin este interesat de găsirea acelor „variabile moderatoare” care condiționează trecerea de la o stimulare stressantă la un răspuns stressat. Se știe că stressul a fost definit de Selye ca un răspuns nespecific al organismului la o solicitare la care este supus. Din acest punct de vedere o varietate de evenimente de mediu cunoscute ca stressuri pot produce același sindrom al răspunsului. Concluzia autorului este „situațiile sau evenimentele care duc la o activare crescută pot fi trăite (experiențate) ca stressante și pot produce consecințe somatice și psihologice negative pentru indivizii care rămân în starea de spirit telică. Pe de altă parte cei care se află în sau trec rapid în starea paratelică nu numai că pot rămâne neafecțați într-o manieră negativă de astfel de evenimente dar pot chiar să se simtă bine în astfel de situații”. Aceasta nu înseamnă că starea paratelică este ocolită de stress. Nu, cei caracterizați prin dominanță paratelică pot fi strsesați de alți factori și de alte situații, cum ar fi cea de „substimulare” (p. 63).

O altă categorie mare de probleme în raport cu care se discută potențialul explicativ al teoriei reversibilității este cel al creativității, învățării și auto-realizării. În studiul sugestiv intitulat *Educație pentru creativitate* David Fontana de la Universitatea din Cardiff analizează etapele clasice ale procesului de creație (pregătirea — alegerea și studiul problemei — ; incubarea ; iluminarea — găsirea soluției ; verificarea) prin prisma modelului lui McKellar care urmărește relația dialectică între „autor” și „editor” (între procesul genezei ideii și cel al dezvoltării amănunțite și prezentării explicite a acesteia). D. Fontana arată că fiecare din etapele procesului de creație se asociază în mod dominant cu una din stările metamotivaționale (telică/paratelică). Autorul analizează relația dintre creativitate și atitudine ludică (p. 76) considerând că pentru a fi capabil de idei creatoare persoana trebuie mai întâi să se afle într-o stare mentală adecvată (p. 75). Această stare, predominant paratelică, nu se pare a fi analoagă cu funcția cu funcția spațiului de joc în stimularea stării ludice. De asemenea D. Fontana analizează consecințele negative pe care le are teama profesorilor față de atitudinile de tip paratelic ale elevilor. Considerăm că în explicarea ambiguității generate de interacțiunea între persoane aflate în stări metamotivaționale diferite (p. 80) un rol util îl are concepția lui B. Bateson asupra contextului și metacontextului în învățare, concepție ce pare a fi necunoscută autorului studiului citat.

Un alt domeniu mare în care este aplicată teoria reversibilității este cel al psihologiei sportului. În studiul *O nouă perspectivă pentru psihologia sportului* John Kerr (Olanda) utilizând distincția între stressul plăcut (eustress) și stressul neplăcut (distress) realizată de Bernard (1968) analizează o serie de cazuri oferite de mari sportivi în care se constată frecvente convertiri ale stării de frică în stare de plăcere, situații care sînt frecvent asociate cu ceea ce se numește „experiență de vîrf”. Este interesant de subliniat faptul că această orientare predominant fenomenologică (accentul pe experiența personală) apare și în studiul *Învățare, auto-actualizare și psihoterapie* a lui P. P. van der Molen (Universitatea Groningen) care utilizează conceptul de sistem de „experiență condensată” pentru a analiza modul în care experiențe relativ diferite sînt digerate și deplin integrate de individ ele avînd și efecte asupra unor arii învecinate (p. 114). Deși interesantă această abordare (conceptul de experiență condensată este elaborat de Grof pentru studiul unor comportamente anormale observate la cei dependenți de droguri) ea nu poate suplini cercetarea empirică care poate utiliza și indicatori experiențiali.

Teoria reversibilității este aplicată la domeniul relațiilor interpersonale de către L. Lachenicht urmînd dihotomia între relații de egalitate și respectiv de inegalitate. Deși studiul amintit ne oferă o imagine interesantă asupra semnificației acestei dihotomii pentru înțelegerea unor comportamente mai puțin abordate (politețea, confidențialitatea, p. 147) sau a unor fenomene mai complexe cum sînt cele ale legitimității sociale el nu explicitează modul în care stările E (relații de egalitate) și stările I (relații de inegalitate) pot fi asimilate unor stări de tip metamotivațional așa cum le consideră autorul a fi.

O perspectivă diferită asupra relațiilor personale este elaborată în studiul *Trăirea (experiențarea) relațiilor personale* de către autorii teoriei reversibilității Michael Apter de la Universitatea din Cardiff și de către K. C. P. Smith. Autorii acestui studiu îmbogățesc lista stărilor metamotivaționale prin încă două perechi de stări : stările de dominare — simpatie și respectiv stările autocentrice și alocentrice. Este interesant că prin introducerea acestor noi perechi de stări metamotivaționale (autorii preferînd termenul de moduri de a fi celor de stări) M. Apter și K. S. P. Smith explică o serie de emoții frecvente și importante în viața cotidiană dar lăsate în afara cîmpului de interes teoretic. Astfel de emoții sînt : mîndrie, umilință, invidia, gelozia (p. 167). În același timp sînt precizate unele caracteristici ale unui important proces și anume cel de auto-dezvăluire : „Creșterea auto-dezvăluirii în timpul dezvoltării unei relații intime este, printre alte lucruri, o cale de a apărea slab tocmai prin dezvăluirea fricii, neliniștii, eșecuri trecute sau a unor visuri de viitor și în același timp a te deschide față de altul

înseamnă a deveni vulnerabil din punct de vedere psihologic față de cealaltă persoană" (p. 166). Faptul că stările metamotivaționale sînt considerate a fi independente (de exemplu stările telice-paratelice sînt considerate a fi independente de cele de negativism-conformism) conduce la situația paradoxală în care deși se admite ideea dominanței unuia și același individ se va putea afla în același timp în mai multe stări metamotivaționale. Chiar admitînd această posibilitate teoretică credem că ar fi util să se poată determina configurațiile de stări metamotivaționale care pot coexista. În același timp, mai ales pentru analiza relațiilor interpersonale, credem că ar fi utilă o precizare a caracteristicilor acestor stări metamotivaționale (dominare-simpatie, auto-centric-alocentric) cu lista trebuințelor polare și cu modul lor de interacțiune așa cum sînt acestea descrise în teoria trebuințelor complementare a lui Winch.

Teoria reversibilității este aplicată într-o manieră preponderent analogică și la studiul unor fenomene de ordin cultural și religios. Un astfel de exemplu îl reprezintă studiul lui Conrad Hyers asupra *Teoriei reversibilității ca mod de înțelegere a diversității religioase* în care sînt prezentate cu ajutorul conceptului de reversibilitate folosit într-o accepțiune largă o serie de inconsecvențe manifestate nu numai în cadrul unei religii ci chiar în cadrul aceleiași perioade istorice. Autorul susține ideea că „tradițiile religioase nu sînt nici atît de neechivoce nici monolitice așa cum apar ele uneori atît celor din interiorul cit și celor din exteriorul lor” (p. 117).

Avînd în vedere varietatea domeniilor în care este deja aplicată teoria reversibilității, eterogenitatea metodelor de abordare mai ales pentru că este vorba de o teorie cu un mare potențial integrativ, potențial care a și început să fie dovedit, M. Apter și D. Fontana realizează și o analiză critică a direcțiilor de cercetare din acest domeniu. Subliniind faptul că teoria reversibilității nu se reduce la „dominanța telică” și arătînd că ea are ca obiectiv fundamental explicarea integrală a personalității inclusiv cu inconsecvențele ei Apter și Fontana consideră importantă trecerea nu numai de la „stările” metamotivaționale la „modurile de a fi”, accentuînd caracterul dinamic al acestora ci și focalizarea spre fenomenele de „multi-modalitate” care caracterizează personalitatea în dinamica ei.

Lucrarea dovedește cît de fertil este domeniul deschis de teoria reversibilității pentru diferite ramuri ale psihologiei, demonstrînd valoarea explicativă a acestei teorii și în același timp pune în discuție și multe întrebări care se cer a fi abordate în mod sistematic și cu metode valide.

Cătălin Mamali

Theodore K. Katsanevas, *Trade Unions in Greece*, National Centre of Social Research, Athens, 1984

Dezvoltarea economică precară și contextul istorico-politic specific Greciei după cel de-al doilea război mondial au făcut ca studierea realităților industriale să rămînă o preocupare periferică pentru oamenii de știință. În plus, munca salariată, ca bază a sindicalismului, cu o pondere redusă în cadrul populației active, a favorizat evitarea specializării în această zonă atît de controversată sub aspect politic.

Dar într-un răstimp relativ scurt, sindicatul în Grecia și-au depășit copilăria iar prezența lor pe scena politică și economică a țării a devenit mai decisivă ca niciodată, determinînd și o orientare a cercetării în acest domeniu. Prin cartea sa, T. Katsanevas răspunde acestui imperativ. Lucrarea completează și depășește alte cîteva contribuții pe aceeași temă — cum afirmă Chris Jecchinis în prefață — prin surprinderea unor factori noi care au influențat creșterea, organizarea și funcționarea sindicatelor în Grecia precum și o nouă înțelegere a complexității mișcării muncitorești din Grecia și a căii dezirabile de acțiune pentru viitor.

Dezvoltarea economico-politică este considerată unul din factorii determinanți de influențare a mișcării sindicale și este pe larg analizată în prima parte a cărții (distribuția populației active în economie; situația salariaților; conținutul muncii, dar și: climatul politic, tendințele directoare, rolul angajaților, politica guvernamentală în relațiile industriale). Partea a doua descrie pe larg modelul de organizare a Uniunii sindicale, insistîndu-se și asupra altor factori responsabili pentru structura actuală.

Perspectiva teoretică inițială este completată cu o cercetare empirică desfășurată în perioada 1976—1979. Cele mai multe informații ale anchetei au fost culese din materiale primare, incluzînd diverse articole și rapoarte nepublicate; de asemenea, au fost luate o serie de interviuri, a fost aplicat — cu ajutorul Centrului de Cercetări Economice și Planificare — un chestionar și s-a făcut observație participativă, în calitate pe care a avut-o de consultant și cercetător în cadrul sindicatului.

T. Katsanevas consideră că, în general, dezvoltarea economică a Greciei exemplifică clasicele caracteristici ale capitalismului periferic: predominarea activităților agricole, o dezvoltare economică slabă, o creștere prea mare și parazită a sectorului de servicii și o industrializare limitată. Acest model s-a dezvoltat în concordanță cu elementele de bază și condițiile în care fiecare muncă a fost folosită. Cea mai mare parte a acestor elemente ca: numărul limitat de angajați dintre muncitorii industriali și mineri (în cazul Greciei, chiar marinarii, deși puternici din punct de vedere numeric, au rămas, din rațiuni variate și speciale, slab organizați) în întreprinderi de mărime medie și lipsa cronică a posibilităților de angajare au fost cu totul neavorabile organizării sindicatelor.

Totodată, o influență negativă asupra mișcării muncitorești din Grecia au avut și factorii politici. Anomaliile succesive de guvernare, la care s-au adăugat turbulenții ani interbelici, dictatura Metaxas din 1936, războiul civil, opresiunea aripei de dreapta în perioada de după război și dictatura colonelilor din 1967 au frânat consolidarea mișcării sindicale. O influență negativă asupra sindicalizării a avut-o și atitudinea ostilă a lucrătorilor față de orice acțiune colectivă serioasă, la care s-a adăugat intervenția guvernului în relațiile de producție industriale („control from above”).

Ca rezultat al acestei nefericite dezvoltări economice și politice mișcarea muncitorească din Grecia a rămas în general slabă, caracterizându-se printr-o slabă putere organizatorică și politică.

În prezent există aproape 4 000 de organizații sindicale cu trei niveluri de organizare: a. primar; b. secundar (federații și centre muncitorești) și c. confederații (se poate estima că numărul total al membrilor de sindicat este de aproximativ 500 000 din 1 500 000 angajați). Aproape jumătate din acestea sunt considerate ca având un rol nesemnificativ. Activitatea organizațiilor muncitorești este umbră de acele sindicate care au abilitatea să ajungă la un înalt grad de solidaritate între membri și o organizare puternică (exceptând, desigur, perioada de dictatură).

O asemenea cale dezechilibrată de organizare a mișcării sindicale atribuită mai ales dezechilibrului întregii economii a Greciei, a fost întreținută de încercarea guvernului de a controla mișcarea muncitorească, deoarece sindicatele nu aveau o influență favorabilă a acțiunilor colective fiind mult mai susceptibile interferențelor guvernamentale. Politica „divide et impera” a guvernelor succesive a fost dusă până la capăt de variate practici în conducerea și alegerile sindicale care au servit la perpetuarea sindicalismului paternalist.

Intensa politizare a mișcării muncitorești este în mare măsură consecința excesivului amestec al guvernului, al și al partidelor de cizaj în activitatea sindicatului, la care se adaugă lipsa cronică a posibilităților de angajare care au devenit un mediu fertil pentru influența politică în mișcarea muncitorească.

Deci, sindicalismul paternalist contemporan din Grecia este produsul istoriei politice și economice, reflectă particularitățile dezvoltării economice de după cel de-al doilea război mondial, dominată de forțele politice de dreapta.

Schimbarea politică din 18 octombrie 1981 cu victoria electorală a Uniunii Socialiste Pănelenice (PASOK) a avut unele consecințe favorabile mișcării sindicale. Legea sindicatelor 1264/82 care a înlocuit legea 330/76 constituie un aspect al politicii generale a noului guvern socialist față de sindicate, consolidând bazele pentru reformele necesare mișcării muncitorești.

Întreaga structură a sindicalismului paternalist, creația politicilor guvernamentale anterioare, începe să se prăbușească odată cu scăderea vigoriei patronilor și suporterilor pentru fosta ordine politică și economică.

Principalul grup care controla Consiliul Uniunii Generale a Sindicatelor (GSEE Council) a fost îndepărtat. În conformitate cu decizia anterioară (9305, 29—12—1981) Curtea de Primă Instanță a numit noul Consiliu al Uniunii Generale a Sindicatelor reprezentat, în cea mai mare parte, de sindicatele democratice; jumătate din cei 45 de membri ai noului Consiliu Administrativ al Uniunii Generale fiind să se asocieze cu ramura sindicală (PASKE) a Partidului Socialist Pănelenic (PASOK). Această nouă balanță a puterii, la nivelul cel mai înalt de autoritate a sindicatului, înclină spre socialiști noua conducere a Uniunii Generale.

Și alți observatori au argumentat că rezultatele alegerii din 18 octombrie 1981 justifică majoritatea reprezentării sindicatelor în administrația GSEE; clasa muncitoare în Grecia este reprezentată în mod progresiv de partidele politice, care constituie de asemenea majoritatea în mișcarea sindicală — proporția clasei muncitoare pentru socialiști fiind de 48,7%, PASOK a primit în cele din urmă alegerile generale. Inevitabil, grupul sindical al Partidului Socialist (PASKE) va constitui majoritatea privilegiată a Consiliului Uniunii Generale, ceea ce, de fapt, au indicat rezultatele celor mai multe alegeri sindicale din 1983.

Pentru autor, concluzia ultimă, rezultată din analiza succint prezentată mai sus, este aceea că a început perioada în care, în curând, clasa muncitoare în general și mișcarea sindicală, în particular, vor fi capabile să devină un factor important în procesul luării deciziei cu privire la calea de dezvoltare în viitor a Greciei.

Într-o excelentă prezentare grafică și o structură de studiu clasic, această carte prezintă cea mai cuprinzătoare imagine oferită până acum asupra mișcării muncitorești din Grecia, în general, asupra organizării și creșterii rolului și influenței sindicatului, în special. În acest fel, constituie o binevenită și utilă sursă pentru specialiștii din alte țări, acoperind o zonă de interes viu, dar de accesibilitate lingvistico-informațională mai redusă. Deși autorul, după cum menționează, nu s-a putut pune la adăpostul unui sprijin oficial pentru demersul său științific, pasiunea cu care a efectuat acest studiu este încununată de succes prin satisfacerea deplină a obiectivului propus.

♦ Mariana Sârbu-Ciupercescu